

*К. О. Караченцева,
здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України*

ОПТИМІЗАЦІЯ ОБСЯГІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ БЕЗРОБІТНИХ ЯК НАПРЯМ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Визначено та обґрунтовано необхідність професійного навчання безробітних як необхідний крок у напрямі формування економіки знань. Побудовано багатофакторну економіко-математичну модель залежності рівня професійного навчання безробітних від низки факторів.

Defined and justified the need for vocational training of unemployed as a necessary step towards the formation of a knowledge economy. A multifaceted construct mathematical model of dependence level of professional training for the unemployed on a number of factors.

Ключові слова: професійне навчання безробітних, економіка знань, ринок робочої сили, економіко-математична модель.

Key words: training the unemployed, knowledge economy, labor market, economic and mathematical model.

ВСТУП

Світові тенденції регулювання ринку робочої сили демонструють наступні тенденції: з одного боку, підвищення інтенсивності праці, збільшення потреб у споживанні товарів і послуг, підвищенні кваліфікації веде до збільшення вартості робочої сили. Даний факт зумовлює необхідність приведення у відповідність професійно-кваліфікаційного рівня робочої сили та матеріально-технічної бази більшості вітчизняних підприємств. З іншого боку, постійне зростання суспільної продуктивності праці призводить до скорочення вартості робочої сили. Ці взаємовиключні тенденції зумовлюють актуальність державного втручання у регулювання взаємопов'язаних ринків — робочої сили та освітніх послуг. Інтенсивний тип розвитку економіки можливий за умови підвищення освітньо-кваліфікаційного потенціалу персоналу, що забезпечується випереджальними темпами зростання інвестицій у людину порівняно з вкладеннями в основний капітал. Тільки такі дії дадуть можливість вітчизняній економіці набути конкурентні переваги на міжнародному ринку в умовах глобалізаційно-інтеграційних процесів, притаманних світовому співтовариству. Автор вважає, що дієвою конкурентною перевагою української економіки є висококваліфікована робоча сила, яка є предметом дослідження в контексті ринку робочої сили. Тому пріоритет у регулюванні ринку робочої сили пропонуємо надати підвищенню кваліфікації робочої сили, що відповідатиме стратегії випереджального розвитку економіки знань, конкуренції за найліпших професіоналів; приведення у відповідність попиту та пропозиції на робочу силу у розрізі професій та спеціальностей задля відродження традиційної для України галузі машинобудування.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Наведені міркування переконливо свідчать про необхідність запровадження заходів щодо підвищення освітнього рівня робочої сили, що розкриває підвалини економіки знань — дієвої форми організації світового співто-

вариства у напрямі інтенсифікації праці, збереження та примноження національних багатств, екологічної ситуації в регіонах тощо. Метою статті є дослідження впливу на рівень професійного навчання регіону низки факторів та побудові на цій основі певної моделі.

РЕЗУЛЬТАТИ

В межах економіки знань, що характерна для розвинутих країн, наприклад, Японії, діє програма сприяння підвищенню професійно-кваліфікаційного рівня безробітних шляхом часткового покриття витрат роботодавцями на проведення профпідготовки на виробництві, виплата дотацій тим з них, хто надає можливість працівникам підвищувати власний рівень кваліфікації на державних курсах підготовки [3]. Великобританія відрізняється реалізацією активної політики зайнятості, що спрямована на розвиток існуючої системи професійного навчання та працевлаштування, поширення інформації про ринок праці та існуючі вакансії, застосування низки заходів щодо сприяння працевлаштуванню випускників освітніх закладів.

В економічно розвинених країнах державне фінансування професійної підготовки безробітних націлене на навчання кадрів за робітничими професіями, що підтверджує актуальність скорочення попиту серед населення опановувати спектр професій, пов'язаних із виконанням фізичної праці. Поряд з цим, цей процес не характеризується систематичністю, а в умовах глобалізації економіки ринок робочої сили висуває нові вимоги до профпідготовки: безперервність навчання протягом всього трудового життя працівника; тісний зв'язок між вимогами роботодавця й обсягом, якістю та набором компетенцій, які надаються освітніми установами; субсидування освітніх послуг роботодавцем; укладання контрактів між роботодавцем та працівником на надання послуг у сфері профпідготовки з тим, щоб забезпечити як роботодавця, так і найманого працівника.

Ми погоджуємося з позицією Піхур А.В. щодо необхідності регулювання кваліфікованої робочої сили як дер-

жавою, так і регіональними владними структурами на основі ринкових економічних законів [9]. В Україні існують спроби створити дієву та взаємопов'язану систему підготовки кадрів, але вона все ще повільно реагує на зміни в попиті на робочу силу. Збільшується розрив між якістю робочої сили, яка необхідна працедавцям, і кваліфікацією тих, хто шукає роботу. Як наслідок, знижується конкурентоспроможність працівників, які виходять на ринок праці. Виходячи з цього, не викликає сумнівів доцільність створення гнучкого ринку робочої сили, про актуальність якого зазначає Серета Г. В. [10], що означає його здатність відповідати на зміни умов господарювання (кон'юнктури на товарних ринках, державного регулювання, дії НТП) не лише за допомогою чисельності зайнятих та рівня оплати праці, а й низки заходів соціально-економічного, правового, організаційного характеру (тривалістю робочого часу, формою організації праці, способом оформлення трудових відносин).

Про актуальність розвитку професійної підготовки, неперервного навчання, освіти, в першу чергу молоді, що забезпечить конкурентоспроможність останньої на ринку робочої сили та працевлаштування, зазначив Генеральний директор МОН Хуан Сомавія в Давосі на Світовому економічному форумі 2006 р. як напрям у подоланні кризи у сфері зайнятості [12]. В цьому ж руслі Онікієнко В. та Ємельяненко А. [8] також визначають головним антикризовим заходом на ринку робочої сили систему перепідготовки звільнених працівників відповідно до вимог економіки.

Особливої уваги питанням створення економіки знань приділяють країни Європейського союзу, на першому засіданні яких (Лісабон, 2000 р.) окреслено наступні взаємопов'язані складові:

- економічні стимули та система інституційних умов, що сприяють ефективному використанню національних і світових знань в усіх секторах економіки;
- ефективна інноваційна система, яка формує єдиний комплекс економіки, науки та освіти;
- якісна та безперервна освіта усіх верств населення;
- розвинена інформаційна інфраструктура, що надає широкий спектр інформаційних та комунікаційних послуг суб'єктам ринку, державному сектору та населенню;
- держава як основний ініціатор впровадження економіки знань [7, с. 157].

Розвиток України визначається у загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності загальносвітової культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу здобуття освіти будь-якого рівня тощо. Все це є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства. В умовах економіки знань відбувається тотальна реструктуризація ринку робочої сили, тенденції розвитку якого диктують нові виклики для системи освіти, якими є:

- зміни в характері праці;
- скорочення терміну довгострокового контрактного працевлаштування і зростання самозайнятості;
- зростання безробіття серед тих осіб, які не мають освіти, щоб відповідати вимогам якісно нових робочих місць;
- дефіцит кваліфікованих кадрів через невідповідність попиту і пропозиції;
- зменшення кількості великих підприємств, розширення економічної активності середніх і малих компаній;
- вплив нових інформаційно-комунікаційних технологій на зайнятість;
- зростання зовнішньої і внутрішньої мобільності робочої сили [1].

Перехід до економіки знань відрізняється глобалізаційним характером, адже розвиток інноваційності та інтелектуаломісткості економіки вимагає проведення широкого обміну із науковцями, підприємцями, освітянами щодо передових розробок, можливостей, що надають знання, порівняння конкурентних переваг окремих підприємств та галузей промисловості. Мазурок П. П. в глобалізації вітчизняного ринку робочої сили вбачає негативні тенденції через: по-перше, низьку продуктивність праці, відсутність значного прогресу в структурному і профес-

ійному розподілі, диференціація соціально-економічних умов зайнятості провокують міграцію потоків ще менш кваліфікованої і вибагливої робочої сили з регіонів збройних конфліктів й стихійних лих, з середньоазіатських країн, із зон демографічного перенаселення території; по-друге, "вимивання" кваліфікованої робочої сили за кордон і суттєве пониження в загальній масі освітнього рівня молоді в Україні та її регіонах, що перетворює ринок робочої сили на вторинний [6].

Як констатує Лібанова Е.М., класична модель ринку праці України не мотивує роботодавців до впровадження нових технологій та економії живої праці й не формує у найманих працівників могутніх стимулів до ефективної трудової діяльності [5]. Шевченко А. Г. [11] відзначає інші проблеми, що притаманні ринку робочої сили України, що полягають в неофіційній зайнятості, яка має такі негативні наслідки для роботодавця: в робочу силу, найняту нелегально, не інвестують кошти на розвиток; така робоча сила не може бути передана через орендні відносини іншим роботодавцям; нелегальну, а ще дешеву ручну працю не вигідно замінювати сучасним обладнанням, що стримує технічну модернізацію підприємства.

Дані факти є свідченням необхідності негайного втручання держави у процес підвищення конкурентоспроможності вітчизняної робочої сили за рахунок її професійного навчання з альтернативним вибором трьох його видів: підвищення кваліфікації, первинного професійного навчання та перепідготовки.

Ситуація, що склалася на ринку робочої сили, демонструє наступне: підготовка безробітних повинна здійснюватися у відповідності до замовлення роботодавців під конкретні робочі місця, в іншому випадку кошти, направлені на підготовку спеціалістів, будуть витрачені марно. Дана теза висловлена автором відповідно до концепції ефективності економіки знань, реалізація якої можлива за умови отримання якнайвищого економічного та соціального ефекту за найменших витрат. Тому в якості ефективності професійного навчання безробітних можна прийняти рівень професійного навчання безробітних в певному регіоні, як відображення кількості тих, хто направлений на професійну підготовку центром зайнятості від загального числа зареєстрованих безробітних в регіоні, зареєстрованих в центрі зайнятості. Економічною наукою поки обмежено розглядалася дана проблема, а її вирішення зводилося до того, що кількість безробітних планувалося регіональними службами зайнятості, що не завжди відповідало попиту в розрізі професій та спеціальностей з боку роботодавців. Тому прослідкуємо маркування ряду вчених щодо формування ефективності навчання безробітних у регіональному аспекті.

Так, Костенко М. А. [4] зазначає, що на ефективність професійного навчання безробітних впливають потужні внутрішні чинники системи профнавчання безробітних, в т. ч. ініціативність, компетентність, професійність фахівців центрів зайнятості, професійний рівень викладачів та їх вмотивованість.

Кабаліна В. [2] відокремлює такі чинники ефективності професійного навчання безробітних, як фактори регіональної специфіки, що поєднані із соціальними характеристиками громадян, та інституціональні фактори (адміністративно-управлінські). В результаті проведеного науковцем дослідження виявлені наступні тенденції: по-перше, чим вищий рівень безробіття в регіоні, тим нижча ефективність профпідготовки, що пов'язано із незначною кількістю робочих місць в регіоні; по-друге, чим вищий рівень життя в регіоні як співвідношення середнього доходу та прожиткового мінімуму, тим нижча загальна ефективність професійного навчання безробітних в регіоні.

У відповідності з інформацією, наданою Державним центром зайнятості України [13], в кожній області України є достатньо розвинута мережа професійно-технічних навчальних закладів Міністерства, на базі яких здійснюється підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації безробітних за різними професіями, а також вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації. Важливість практичних розробок може бути підтверджена відповідними розрахунками, що інформативно зібрані за результатами обстеження та надані державним центром зайнятості у

відповідному регіоні й управлінням статистики. Тому доцільно визначити вплив певних чинників на рівень професійного навчання.

У результаті логіко-економічного аналізу висунемо гіпотезу про те, що на рівень професійного навчання безробітних у регіоні як відношення безробітних, що направлені на курси підвищення кваліфікації, первинне навчання, перенавчання, до загальної кількості зареєстрованих безробітних в регіоні (Y) впливають наступні показники:

— рівень життя в регіоні (співвідношення середнього доходу на одну людину в регіоні та прожиткового мінімуму в країні) (X1);

— рівень безробіття в регіоні, відношення кількості безробітних до кількості економічно активного населення відповідної вікової групи (X2);

— рівень працевлаштування безробітних після професійного навчання (X3) як відношення кількості осіб, яких працевлаштовано за результатами профнавчання, до загальної кількості безробітних, направлених центром зайнятості на профнавчання;

— навантаження на 1 вільне робоче місце (вакантну посаду), осіб (X4);

— рівень працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян (X5) розраховується як відношення кількості працевлаштованих не зайнятих трудовою діяльністю осіб до зареєстрованих незайнятих трудовою діяльністю осіб;

— валовий регіональний продукт, млн грн. (X6);

— середньорічна номінальна заробітна плата, грн. (X7).

Висунуту гіпотезу перевіримо на основі побудови багатофакторної економіко-математичної моделі рівня професійного навчання безробітних в Харківському регіоні з використанням пакета статистичного аналізу "Statgraphics Plus", версія 5.0:

$y = 1,22616 + 0,202848x_1 - 0,00001087x_2 - 0,00021646x_3$,
де y — рівень професійного навчання безробітних у регіоні;

x_1 — рівень працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян;

x_6 — валовий регіональний продукт, млн грн.;

x_7 — середньорічна номінальна заробітна плата, грн.

Статистична оцінка надійності показників зв'язку перевірено: вони відповідають необхідним стандартам.

ВИСНОВКИ

Отримане рівняння регресії свідчить про прямопропорційну залежність між рівнем працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян та зворотній зв'язок між валовим регіональним продуктом та середнім рівнем номінальної заробітної плати. Цей факт свідчить про наступне:

— по-перше, зростання рівня професійного навчання безробітних в регіоні залежить від зростання рівня працевлаштування не зайнятих в економіці регіону, тобто ті, хто пройшов підготовку за державні кошти засобом центрів зайнятості, мають більшу можливість працевлаштування;

— по-друге, чим більше безробітних проходять підготовку, тим більшими темпами скоротиться валовий регіональний продукт;

— по-третє, чим менше безробітних проходять підготовку, тим більшими темпами зростатиме рівень середньої номінальної заробітної плати.

Висунута гіпотеза та отримане рівняння відповідає сучасній дійсності розвитку Харківського регіону та адекватне прийнятним економічним законам та закономірностям: чим вищий рівень життя в регіоні, який виявляється у зростанні обсягів виробництва та матеріального статку, тим менше існує потреби у зверненні до послуг служб зайнятості у частині працевлаштування, підвищенні кваліфікації та перенавчання.

Дослідження впливу на рівень професійного навчання безробітних у регіоні таких факторів, як професійно-кваліфікаційний рівень викладачів, які викладають в центрах зайнятості, мотивація безробітних до підвищення кваліфікації або перепідготовки та до отримання роботи, якість викладання на курсах профнавчання утруднені через наявність свідомого впливу працівників центрів зайнятості на результати опитування, адже вони завжди перебільшуватимуть власні можливості та професіоналізм. Тому отримання

інформації щодо впливу таких чинників не дозволить продемонструвати тенденції, адекватних реальним умовам.

Формування системи професійної освіти, що націлена на розвиток безробітних, повинне відповідати цілям державної та регіональної політики зайнятості. Особливо ця теза стосується функціонування ринку робочої сили в посткризовий період. Тому оптимізація обсягів профнавчання безробітних, створення умов для працевлаштування незайнятих громадян, реалізації права на працю та відстеження тенденцій щодо змін у кон'юнктурних позиціях дозволить реалізувати за допомогою відповідного інструментарію моніторингу.

Вихід з кризи означає для держави та окремих регіонів можливість окреслення критичних аспектів їх функціонування, вироблення напрямів їх усунення та винаходження ресурсів для практичної реалізації запропонованих заходів, що може відобразитися у вигляді концепції або стратегії розвитку регіону. Дане дослідження орієнтоване на знаходження тих критичних точок ринку робочої сили, усунення та приведення яких у стан конкурентних переваг дозволить, по-перше, нівелювати негативні наслідки по-друге, створити на їх основі сприятливі умови для розвитку в контексті розповсюдження економіки знань. Серед таких критичних точок визначено систему професійного навчання безробітних як необхідний елемент системи зайнятості та перехрещення інтересів з іншими суміжними ринками.

Література:

- Буркинський Б.В. Ефективність використання трудового потенціалу: теорія і практика: монографія / Б.В. Буркинський, В.М. Нижник, М.В. Ніколайчук. — Хмельницький: ХНУ, 2009. — 223 с.
- Кабалина В. Динаміка і фактори ефективності професійного навчання і перепідготовки безробітних / В. Кабалина // Вопросы экономики. — 2002. — № 11. — С. 76—89.
- Капченко Р.А. Зайнятість населення як фактор формування робітничих кадрів / Р. А. Капченко // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Економічні науки. — 2010. — Вип. 2. — С. 60—68.
- Костенко М.А. Проблеми оцінювання та підвищення ефективності професійного навчання безробітних / М.А. Костенко // Ринок праці та зайнятість населення. — 2009. — № 1. — С. 20—23.
- Либанова Э. Кому вигідна дешева робоча сила? / Э. Либанова // Зеркало недели. — 2007. — № 16—17 (645—646). — С. 10.
- Мазурок П.П. Вплив глобалізації на ринок праці в Україні / П.П. Мазурок // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць / ПДТУ. — Маріуполь, 2008. — С. 220 — 224.
- Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації / Упор. Г.О. Андрощук, М.М. Шевченко. — К.: Парламентське вид-во, 2007. — 304 с.
- Онкієнко В. Вплив наслідків фінансово-економічної кризи на ринок праці України / В. Онкієнко, Л. Ємельяненко // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. Науковий журнал. — 2010. — Вип. 15.
- Піхур А.В. Шляхи врегулювання попиту і пропонування робочої сили на ринку праці / А.В. Піхур // Регіональна бізнес-економіка та управління. — 2008. — № 2 (18). — С. 90—97.
- Середа Г.В. Гнучкі форми зайнятості як напрям регулювання ринку праці / Г.В. Середа // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Спец. вип. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. Т. 3. Регулювання соціально-трудомих відносин на ринку праці. — К.: КНЕУ, 2005. — С. 492—500.
- Шевченко Л. Трансакційні витрати і поведінка суб'єктів ринку праці / Л. Шевченко // Україна: аспекти праці. — 2008. — № 6. — С. 3—9.
- Global Employment Trends Brief, January 2006, International Labour Office, Geneva [Електронне видання]. — Режим доступу: www.ilo.org/trends.
- Електронний ресурс. — Режим доступу: www.dcz.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 11.07.2011 р.